

Ани Златева

(Стара Загора, България)

ПРОСТРАНСТВЕНИТЕ ПОСТРОЕНИЯ В РИСУНКИТЕ НА 6-7 ГОДИШНИТЕ ДЕЦА КАТО ФОРМА ЗА РАЗВИТИЕ НА ТВОРЧЕСКИЯ ПОТЕНЦИАЛ НА ЛИЧНОСТТА

В тази статия се разглеждат особеностите на пространственото отразяване на действителността в рисунките на 6-7 годишните деца във връзка с развиващите се пространствени възприятия в тази възраст и като начин за формиране на творческия потенциал на личността.

Ключови думи: *пространствени възприятия, отражение на пространството в детската рисунка*

This article discusses the characteristics of the spatial reflection of reality in the drawings of the 6-7 year-old children, according to the developing spatial perceptions at this age and as a way of forming the creative potential of a person.

Keywords: *spatial perceptions, reflection of the space in the child's drawing.*

Постановка на проблема. Проблемът за отразяването на третото измерение в двуизмерната плоскост на рисунката се появява в естествения ход на развитие на детската рисунка в края на предучилищния период. За много деца на 6-7 годишна възраст дълбочината на пространството се явява важен елемент от рисунката, важно изразно средство за предаване на определени взаимоотношения между отделните изобразявани обекти. Значителни промени настъпват у 6-7 годишните деца и по отношение на пространствените възприятия. Предметите се диференцират не само по форма, а и по тяхното разположение в пространството, като вече се отчита местонахождението на обектите не само горе-долу, ляво-дясно, а близо-далеч. Земната повърхност все по-често се възприема като голяма хоризонтална повърхност и нейното отразяване в плоскостта на листа се търси по начини, различни от характерната за по-ранните периоди тясна зелена ивица. Отделните обекти, участващи в изграждането на рисунката започват да се изобразяват от различни гледни

точки, появява се профилното изображение в човешкото лице и фигура, а при някои от изобразяваните обекти се появява опит за перспективно-пространственото им пресъздаване.

Пространствените възприятия са изучавани от редица психолози още от началото на XX век. Изследвани са механизмите на възникване на усещането за отдалеченост, чувство за дистанция в дълбочина. Възприятието за пространство Рубинщайн определя като възприятие на разстояния и отдалеченост, в които предмета е разположен спрямо възприемащия го, посоката, в която се намира, големината и формата на предмета [10: 284]. За Пиаже възприятието е знание, придобито от нас за обектите и техните движения в резултат на директен и непосредствен контакт с тях [9: 109]. Връзката между възприятията и интелекта винаги се е поддържала от едни и отричала от други. Пръв Хелмхолц се спира на проблема за отношението между перцептивните и операционните структури, разглеждайки проблема за константността на възприятието. Той обяснява тази перцептивна константност с вмешателството на „неосъзнатото разсъждение“, което, по негово мнение, кореспондира с непосредственото усещане – неговото качество и интензивност, опира се на придобитите знания. В. Н. Дружинин вижда присъствието на пространствените, семантичните и числовите фактори в състава на креативността и вероятно на обучаемостта, при което съществува корелация между пространствения интелект и невербалната креативност.

Както става ясно, за достоверното перспективно-пространственото изобразяване в плоскостта, са необходими задълбочени познания в областта на геометрията и физиологията, както и психическо съзряване на процесите на мислене и възприятие. Каква е календарната възраст, в която това се случва и на каква възраст децата са склонни да се опитват да пресъздадат илюзията за пространство в рисунките си. Много е трудно да се определи тази възраст, поради голямата динамика при съзряването на възприятията. На 6-7 годишна възраст повечето психолози приемат, че децата попадат в преходна възраст. Пиаже определя този етап на детското развитие като стадий на предоперационален интелект. Общо взето в този стадий завършва

перцептивното развитие. В края на периода детето започва да използва числови понятия и понятия за запазване. Именно в тази възраст, според Пиаже се осъществява и прехода към конкретно-операционален интелект. Конкретните операции той определя като умствени действия, привързани към конкретни предмети и ситуации. На този стадий детето става все по-способно да мисли логично.

В изследването на психофизиологичните особености на зрителните възприятия на 6-8 годишните деца Л. В. Морозова стига до заключението, че в резултат на проведеното комплексно психофизиологическо изследване зрителното възприятие на 6-8 годишните деца ни позволява да го разгледаме като сложна многокомпонентна система, за пълноценното формиране, на която е необходимо взаимодействие на съставляващите я структурни психофизиологически функции и интегративната дейност на мозъка в цяло.

За връзката между изобразителната дейност и различни прояви на личностни качества в други сфери на познанието се пише отдавна. Пионер в тази област безспорно е Флоранс Гудинаф, която създава свободния от културни влияния тест за рисуване на човешка фигура “Draw-A-Man-Test” с изследването на интелигентността на децата от 3 до 13 годишна възраст. Други примери са К. Маховер, Е. Копитц, В. Вулф, В. Хюлс и мн. други. Ю. А. Полуянов пък предлага диагностика на общото и художествено развитие на децата по техните рисунки. Според тази методика той определя три нива на развитие според способността за самостоятелно решение на замисъла в рисунката. Т. Ахутина и З. Меликян изследват зрително-пространствените функции при 7-8 годишните деца при деца в норма и при деца със задръжки в психическото развитие (ЗПР). При това изследване се оценява способността на децата за копиране на перспективна рисунка на къща с ограда и дърво. Резултатите от изследването показват по-късно формиране на зрително-пространствени представи при деца със ЗПР, в сравнение с тези в норма. На базата на тези проучвания и резултати можем да изследваме и анализираме типичните за 6-7 годишните деца начини на отразяване на пространството в

рисунките им и да отнесем тези резултати към общото познавателно развитие на децата и по-специално към развитието на творческия им потенциал като една от основните характеристики в цялостното развитие на личността.

В рисунките на 6-7 годишните деца се можем да отделим поне шест начина на отразяване на пространството. Първият начин можем да наречем *хаотично разположение на изобразените обекти, без каквато и да е пространствена връзка между тях*. Вторият начин е може би най-разпространеният през целия предучилищен период - *двуизмерно-плоскостния* или т. нар. „*фризова композиция*“, третият вариант на отразяване на пространство в плоскост е чрез *застъпване на терена от изобразените обекти*, четвъртият подход за търсене на дълбочина в рисунките на 6-7 годишните деца е чрез *редуване на два или повече „фриза“*, прикриващи стоящите зад тях обекти, петият начин за представяне на пространството е чрез *смесването на две или повече гледни точки* и накрая шестият вариант за търсене пространствени решения се състои в използването на *обратна перспектива и аксонометрично представяне на пространството* от 6-7 годишните деца.

Първият начин на *хаотично разположение на изобразените обекти, без каквато и да е пространствена връзка между тях* обикновено се използва от деца със затруднения в познавателната или социалната сфера. Този начин на третиране на пространството в листа е типичен за 3-4 годишните деца и използването на подобен похват за пространствено разположение на обектите е сигнал за изоставане не само в сферата на изобразителната дейност. (рис. 1 и рис. 2)

Рисунка 1

Рисунка 2

Отразяването на пространството посредством похватите на „фризовата композиция” си остава преобладаващ способ за изграждане на рисунката и в този период. На рисуващия лист отделните обекти се построяват в една линия. При това за основа може да служи долният край на листа или тази основа може да бъде обозначена. Ориентацията в пространствените отношения се изчерпва с отразяването на „долу”, „център”, „горе”. Помествайки обектите на съответните им места – долу е теренът, улица или трева, в средата са сградите, хората и колите, а горе са изобразени облаци, небе и слънце. Обемите са разгърнати в хоризонтално-вертикално направление, липсва образно разграничаване на плоскостите и обемите.

Взаимоотношенията близко-далече са неотдиференцирани. Двумерните плоскостни изображения са еквивалент и за триизмерните. Видимите пространствени изменения на предметите не се отразяват в рисунката. (рис. 3 и 4)

Рисунка 3

Рисунка 4

Третият вариант на отразяване на пространство в плоскостта от 6-7 годишните деца се постига чрез увеличаване на терена във височина и *застъпването му от изобразените обекти*. Този вид рисуване на пространствените взаимоотношения между изобразените обекти се явява своеобразна стъпка за плавно преминаване от плоскостно-двумерното изобразяване на пространството, към дълбочинно-плановото. При този вид рисунки зелената ивица, маркираща терена във „фризовите композиции“ на

децата се увеличава във височина и вече започва да създава илюзия за реална земна повърхност. Изобразяваните обекти и персонажи се разполагат вече не по ръба на условно маркирания терен, а го застъпват, прикривайки част от него. (Рис. 5 и 6) Истинското начало на пространствено изобразяване, според В. Димчев, се поставя, когато в детската рисунка се появят закриващи се помежду си изображения. Изобразителното отразяване на закриването на предметите в пространството се определя като „кулисно-плоскостна изобразителна система” [5: 108].

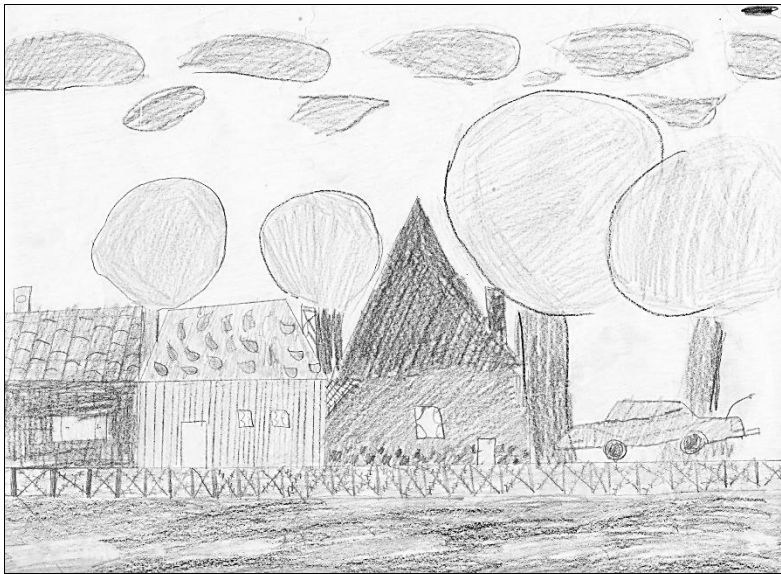

Рисунка 5

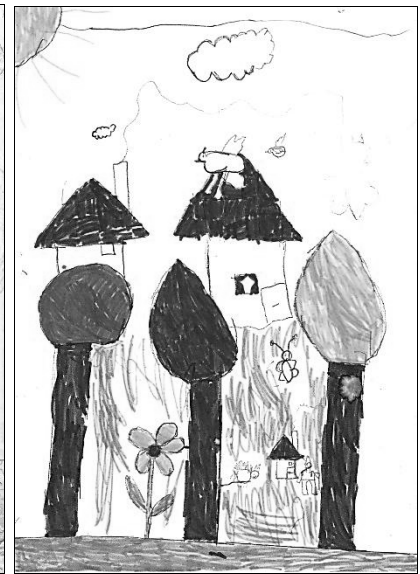

Рисунка 6

Като четвърти подход в търсене на начини за предаване на дълбочина в рисунките на 6-7 годишните деца посочихме *редуването на два или повече „фриза“*. Този начин на отразяване на пространствените зони доста се доближава до реалните възприятия за отдалеченост, чрез изобразяването на по-близкостоящите обекти в по-ниските зони на листа, а по-отдалечените в по-високите. (рис. 7 и 8)

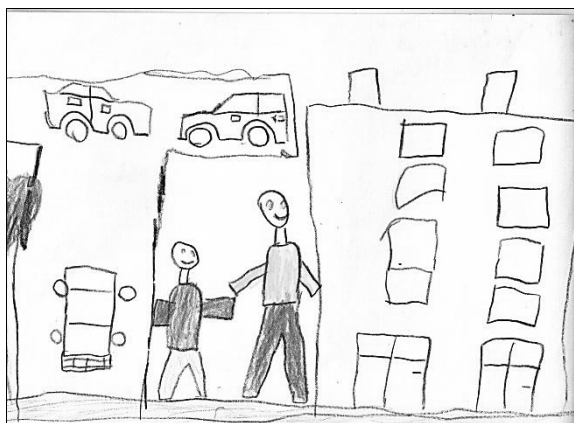

Рисунка 7

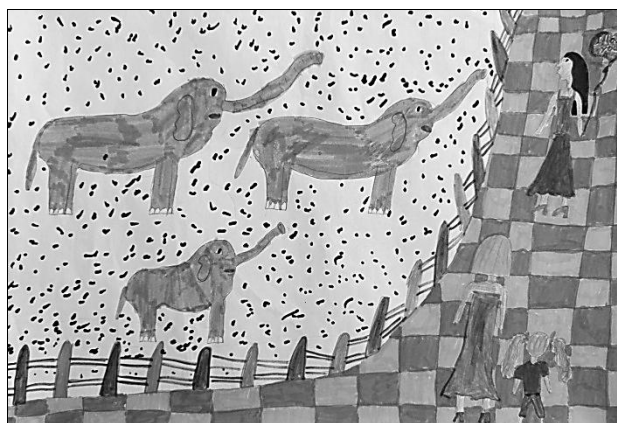

Рисунка 8

На 6-7 годишна възраст обаче значителен брой деца се опитват, по един или друг начин, да пресъздадат илюзията за пространство. В рисунките си тези деца правят опит за предаване на пространство в плоскостта при изобразяването му чрез смесването на две гледни точки, като при тези свои опити те избират позицията, която представя най-характерната за обекта форма. Дълбочината на пространството много често се представя чрез едно специфично „обръщане” на плоскостта и тя се рисува сякаш гледана отгоре. Така детето несъзнателно се стреми да предаде пространствените промени, за които то вече има съзрели възприятия да забележи, но му липсват натрупани знания и умения да отрази. Детето избира толкова зрителни точки, колкото са му необходими, за да покаже всяка част от изобразявания обект от най-опростената и най-ясната за възприемане страна. Много често начин на отразяване на пространството се сравнява с топографската система на изобразяване или рисуване от „птичи поглед”. Очевидно в основите на зрителните представи много трайно се запазват образните схеми, свързани с отношението към обекта, а не с неговия специфичен пространствен вид. (рис. 9 и 10)

Рисунка 9

Рисунка 10

Много често този способ за отразяване на пространството от 6-7 годишните деца се прилага при рисуването на улици и по-специално в рисунките на кръстовища. На рисунка 9 е представен типичен пример за подобно отразяване на пространството в пейзажа. Нарисувано е Т-образно кръстовище, изобразено от „птичи поглед”. Интересното в тази рисунка е, че колата, която условно се намира в по-близкия план е изобразена в поглед отгоре, а другите две коли, намиращи се в „задния план” са нарисувани погледнати странично. Сградата, дървото и човешките фигури също са нарисувани, гледани фронтално.

Подобен е подхода в търсенето на пространственото отразяване и на рисунка 10. Слоновете и хората в нарисувания зоопарк са изобразени гледани отстрани, а терена и клетката са представени в поглед отгоре.

Разгледаните рисунки (рис. 9 и 10) ни показват, че трудно бихме открили закономерност в рисунките на 6-7 годишните деца при избора им на гледна точка за предаване на един или друг обект. Всеки обект може да бъде предаден от две или повече гледни точки, дори само в една рисунка (напр. колите в рисунка 9). Каква гледна точка ще предпочете 6-7 годишното дете при изобразяването на обекта зависи най-вече от характерния за този предмет изглед, от начина, по който детето най-често вижда и възприема дадения обект, както и типичната за пресъздаване позиция на предмета. Важно е също така да отбележим обаче, че различната гледната точка на даден обект е свързана и с

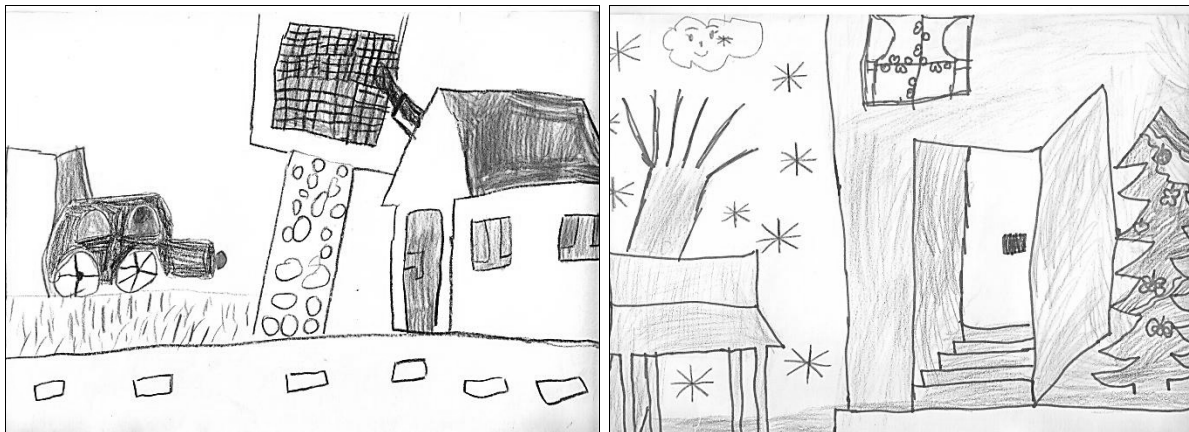
неговото пространствено разположение – колите в рисунка 9 са нарисувани от различни гледни точки, защото се движат в различни посоки например.

При този начин на предаване на пространството в рисунките на 6-7 годишните деца целият лист е зает от земната повърхност, представена в поглед отгоре. От „птичи поглед” са изобразени и всички прилежащи на земната повърхност обекти – пътища, пътеки, реки и др. Дърветата, цветята, сградите и хората се рисуват в поглед отстрани.

При шестата група деца на 6-7 годишна възраст се забелязва опит да търсят начин да изобразят пространствените изменения на предметите и обектите от действителността, чрез прилагане на закономерностите на перспективното изграждане. Тези опити за перспективно изграждане се срещат все още, само при рисуването на отделни обекти, а не в организацията на цялостната плоскост на рисунката. Рисунката като цяло продължава да се изгражда по законите на „фризовата композиция”, като съчетание на различни обекти, изобразени от две или повече гледни точки, или като съвкупност от двете.

Понякога в детската рисунка, пише В. Димчев, се появява някоя от страничните части на изобразявания обект, без да се отразяват перспективните изменения. Това вече е по-определен интерес към третото измерение - дълбочината [5: 108]. От този момент нататък изобразителната еквивалентност между плоскост и обем започва да се заменя с тяхното изобразително диференциране. Пример за такива изображения можем да видим в рисунки 11 и 12. Колата, нарисувана на рисунка 11, прикрива отворената врата на гаража, тъй като е пред нея, макар че и двете са изобразени на една линия. На рисунка 6 пък виждаме пейка, която скрива част от нарисуваното дърво, въпреки че и тук е допусната същата „грешка” в плановото изобразяване. По-близо до принципите на научната перспектива са изображенията на къщата в рисунка 11 и стълбите, които се виждат през отворената врата в рисунка 12. Особен интерес представляват именно тези стълби, които са нарисувани сякаш от дете обучавано в принципите на перспективните съкращения. Те се изкачват нагоре

и се съкращават във височина, като част от тях съвсем точно и умело са прикрити от ръба на отворената врата. При самата врата също има впечатляващ опит да се предаде в перспективно съкращение, макар че тя е, все още, по-близо до аксонометричния начин на отразяване.

Рисунка 11

Рисунка 12

В заключение можем да обобщим, че децата от на 6-7 годишна възраст правят първите си търсения в областта на перспективно-пространственото отразяване на средата или отделни обекти от действителността. Разнообразните начини на пространствено отразяване в рисунките на 6-7 годишните деца са знак за възникващия в тази възраст интерес към третото измерение при рисуването на действителността. Диференцирането на третото измерение е свързано с някои оптически илюзии, които намират отражение в детската рисунка през различните стадии от развитието на пространственото изобразяване. В болшинството от случаите използването им от децата не става съзнателно, а чисто интуитивно те търсят свои начини за предаване на илюзията за дълбочина в двуизмерната плоскост на листа. Поради тази причина е от изключително значение в методическата литература по изобразителни дейности да залегнат задачи, свързани с начините за пространствено построяване, които са достъпни и приложими в тази възраст. Елементарните форми и средства за придобиване на умения за перспективно-пространствено изобразяване би повишило, не само степента на пространствена ориентация у 6-7 годишните деца, а би помогнало като цяло за развитието на

творческий потенциал на личность на детето, давайки му опора при търсенето на нови и по-нестандартни композиционни решения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахутина Т. Меликян З. Копирование перспективного рисунка / Татьяна Васильевна Ахутина, Зара Ариковна Меликян. – Школьный психолог № 16, - 2002. – 8-10 с.
2. Виготский, Л. С. Психология искусства / Лев Семёнович Выготский. – М.: Искусство, 1978. – 572 с.
3. Виготски, Л. С. Въображение и творчество на детето / Лев Семёнович Выготский. – С. : Наука и изкуство, - 1982. – 141 с.
4. Гончаров О.А. Развитие перспективных построений в изобразительной деятельности детей / Олег Анатольевич Гончаров. – Культурно-историческая психология. 2008. №4. – 82-90 с.
5. Гончаров О.А. Закономерности восприятия и изображения перспективных отношений / Олег Анатольевич Гончаров. – Психологический журнал Международного университета природы, общества и человека «Дубна». 2009. № 4. – 15 с.
6. Димчев В. Изобразително изкуство. Методика / Веселин Евстатиев Димчев. – С. : Просвета, 1993. – 207 с.
7. Дружинин В.Н. Структура психометрического интеллекта и прогноз индивидуальных достижений. / Владимир Николаевич Дружинин. – Интеллект и творчество. – М. : Институт психологии РАН, 1999. – 289 с.
8. Морозова Л. В. Психофизиологические закономерности зрительного восприятия детей 6 – 8 лет / Людмила Владимировна Морозова. – Архангелск : Автореферат дисертации, 2008. – 42 с.
9. Пиаже, Ж. Избранные психологические труды / Жан Пиаже. – М. : Просвещение, 1969. – 659 с.
10. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. – СПб. : Питер. 2002. – 720 с.

11. Тяповкин Ю.Н. Роль зрительно-пространственных представлений в восприятии перспективы / Юрий Николаевич Тяповкин. – Екатеринбург : Автореферат диссертации, 2009. – 23 с.

СВЕДЕНИЯ ЗА АВТОРА

Ани Димова Златева - гл. ас. доктор по методика на обучението по изобразително изкуство в Педагогически факултет, Тракийски университет, Стара Загора, България